

гальненим, а влучну психологічну характеристику образу – із широтою й сміливістю його пластичного трактування. Портрети сучасників М.Фіголя, виконані лаконічними, але напрочуд промовистими художніми засобами, гармонійно поєднують як особистісні риси моделей, так і неповторні прикмети часу.

Проаналізовані образно-стилістичні засоби, що їх використовував Михайло Фіголь під час виконання портретів, дозволяють зробити висновок про індивідуальний внесок цього майстра в пошуки адекватної художньої форми в зображенні постаті сучасника-інтелектуала в українському портретному живописі.

1. Баран В. Михайло Зорій. – Івано-Франківськ: Вид-во “Сімик”, 2003.
2. Зингер Л. Очерки теории и истории портрета. – М.: Изобразительное искусство, 1986.
3. Коваль І., Совтус Ю. Михайло Фіголь (спроба наукового та мистецького портрета). – Галич: Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника “Давній Галич”, 2004.
4. Корогородський Р. Драма шестидесятників // Образотворче мистецтво. – 1991. – №1. – С.1–4.
5. Крвавич Д. Монографія про Стародавній Галич // Образотворче мистецтво. – 1998. – №2. – С.77.
6. Крвавич Д. Мотив скорботної постаті в мистецтві українського середньовіччя // Альманах’94. Мистецький науково-популярний ілюстрований щорічник. – Львів: ЛАМ, 1995. – С.97–99.
7. Михайло Фіголь: Альбом / Авт.-упоряд. О.К.Федорук. – К.: Мистецтво, 1989.
8. Михайло Фіголь. Живопис, графіка, монументально-декоративне мистецтво: Каталог виставки, присвяченої 60-річчю від дня народження і 35-річчю творчої діяльності / Авт.-упоряд. Р.Дреботюк. – Івано-Франківськ: Облполіграфвидав, 1988.
9. Мороз Р. Проти вітру: Спогади дружини українського політв’язня. – Львів: Свічадо, 2005.
10. Стефурак Н. Портрет – не лише як спомин про художника // Галичина. – 1999. – 23 жовтня. – С.8.
11. Ягдовская А. Типология образа героя наших дней в советском искусстве 1960–70-х годов // Советское искусствознание’78(2). – М.: Сов. художник, 1979. – С.5–31.

The portrait works of Mykhaylo Figol created during 1960–70 which depicted his relatives, friends and acquaintance, mostly the artistic elite of Precarpathian, has been studied in the article.

The peculiarities of creative method of artist and his contribution in the development of portrait genre in Ukrainian arts were defined.

Key words: *portrait, model, means of art, character, stylistics.*

УДК 7.071.1

ББК 85.8 (4 Укр)

Володимир Лукань

ГРАФІЧНІ НАЧЕРКИ МИХАЙЛА ФІГОЛЯ

Стаття є спробою виокремити й проаналізувати маловідомий аспект у мистецькому доробку українського художника, педагога, мистецтвознавця Михайла Фіголя, а саме його графічні начерки, зроблені ним під час мандрів Україною та зарубіжними країнами, а також деякі рисунки, зарисовки та ескізи мистця.

Ключові слова: *М.Фіголь, мистецтво, графіка, начерк.*

Мистецький доробок Михайла Павловича Фіголя значний і потребує постійного переосмислення, бо чим далі мить його відходу у світ інший, тим вагомішим і ціннішим він стає. Велика частина мистецької спадщини Михайла Фіголя, його малярство, графіка – відомі для поціновувачів мистецтва в Україні та за кордоном. Його твори експонувалися на численних персональних і групових виставках, на виставках міжнародних, всеукраїнських та обласних, є також чимало мистецьких альбомів, каталогів, буклетів, де представлені твори мистця. Постійно відкрита для бажаючих картинна галерея художника в Івано-Франківську на вулиці імені Михайла Фіголя.

Водночас цікавою й досі маловідомою сторінкою творчості майстра є його рисунки, зарисовки, ескізи, начерки. Він, як і належить художникові, постійно робив їх на численних нарадах, зібраннях, конференціях, бо, як правило, то була даремна трата часу, а час Михайло Павлович намагався не марнувати. З особливим натхненням такі начерки виконувалися художником під час мандрівок рідним краєм, подорожами за кордоном. На сторінках альбомів, блокнотів,

навіть на окремих клаптиках паперу, які дбайливо зберігає дружина Михайла Павловича. Тетяна Данилівна, залишилися сліди поруху руки майстра.

Частина таких зарисовок, зокрема із серії “По Індії”, “По Дунаю”, “По Середземному морю”, експонувалась. Але в доробку Фіголя є чимало графічних робіт, рисунків, зарисовок, начерків, які він, очевидно, не планував експонувати, а використовував їх перш за все як робочий, підготовчий матеріал та своєрідну художницьку гімнастику для вправності руки та ока. Малюючи щодня, при першій ліпшій нагоді, він перебував у добрій мистецькій формі, підтримуючи арсенал художніх засобів у належному стані, наче дбав про добру зброю і сухий порох вправний вояк.

Твори оригінальної графіки Михайла Фіголя мало привертала увагу критиків мистецтва, мистецтвознавців тому, що, передовсім, він був відомий як художник-монументаліст, живописець, автор епічних історичних полотен, тематичних картин, пейзажист, портретист. Його ескізи, начерки, зарисовки радше сприймалися як композиційні пошуки до майбутніх полотен. Однак, якимось у черговий раз оглядаючи графічний доробок художника, виявилася цілком очевидною самодостатня мистецька повновартісність цих унікальних, оригінальних і дивовижно теплих мінішедеврів, які продовжують зберігати його енергетику.

Необхідність і потребу в постійній роботі з олівцем, вуглем, пензлем заклала, очевидно, найкраща на той час мистецька освіта, здобута ним в інституті живопису, скульптури і архітектури ім. І.Рєпіна Академії мистецтв у Санкт-Петербурзі. Мабуть саме там майбутній художник збагнув і утвердився в переконанні, що мистецтво для нього є способом мислення, формою світосприймання й самовираження. Особливе ставлення до графіки, як до важливої складової образотворчого мистецтва, посилювалося під час роботи над кандидатською дисертацією “Українська сатирична графіка кінця XIX – початку XX ст.”, 1972 р. [5], під час дослідження творчості художників О.Сорохтея, Я.Пстрака, М.Симашкевич та ін. [2; 3; 4]. Глибокі історичні знання, патріотизм, ідейність, широчінь та оригінальність мислення, чітке розуміння конкретного творчого завдання, уміння на відповідному рівні реалізувати творчий задум, висока професійна майстерність – такими є складові феномена Фіголя-художника.

Михайло Павлович Фіголь виховав не одне покоління художників, викладаючи рисунок, живопис, керуючи дипломними роботами, а отже, він добре володів педагогічним рисунком, коли однією виразною лінією чи штрихом, зробленими власноруч, треба зробити коректу, вірно пояснити чи скерувати напрям студентської роботи. Для цього потрібно було завше перебувати в добрій професійній формі, яка можлива лише за умови постійної роботи з мистецькими матеріалами. Його щоденна праця є добрим прикладом для сучасних молодих мистців, студентів, які тепер “мандрують” здебільшого в Інтернеті, та все частіше користуються сучасною цифровою технікою, а не розвивають професійні навички, тренуючи й вдосконалюючи око і руку, душу і серце. Він усвідомлював, що справжній учитель є мистцем, а навчання – мистецтвом.

Михайло Фіголь багато подорожував. Пристрасть до мандрів, закоханість у дорогу відповідали темпераменту мистця. Життя художника – неперевний ланцюг спостережень та вражень, тому він має постійно підживлювати запис життєвих відчуттів та емоцій. Чим більше вражень, тим багатша “скарбничка” пам’яті, з якої художник зможе черпати матеріали, коли цього буде потребувати творча необхідність. Мандрівки далекі й близькі, контакти з новими людьми прекрасно виконували таку функцію. Фіголю довелося побувати майже у всіх країнах Європи, в Єгипті, Туреччині, Індії, Канаді. Він добре знав і постійно вивчав світове і вітчизняне мистецтво, тому в подорожах замальовував важливі з точки зору історії мистецтва об’єкти, краєвиди тощо.

Упродовж усього життя художник малою своє рідне село Крилос. Десятки зарисовок крилоської гори, де він упокоївся, Успенської церкви з її неповторними драконом та рельєфом “Успіння” в тимпані храму [1, с.10, 15, 28, 42]. Михайло Павлович на протязі багатьох років керував студентськими пленерними практиками у Ворохті. Під час щорічних таких практик він виконав чимало зарисовок гірських краєвидів, пам’яток сакральної архітектури [1, с.11, 18, 21, 23–27, 35, 41]. Коли художник мандрував Україною, поза його увагою не могли залишитися величні силуети фортець у Кам’янці-Подільському, Хотині, Білгород-Дністровському, Олеську [1, с.13, 14, 19, 21,31, 37, 43], місця, пов’язані із Т.Шевченком [1, с.20, 29, 32–34], пам’ятки архітектури тощо [1, с.12, 16–20, 22, 30, 36, 44]. Майже завжди Михайло Фіголь підписує свої начерки, ставлячи дату й місце виконання. Інколи, за необхідності, він анотує, поточнює, роз-

ширюючи підпис об'єкта, який замальовує. Так, наприклад, зображаючи один з монументів на Канівщині, нижче рисунка підписує: “Збудовано селянами навколишніх сіл на честь осушення заплави річки Рось в 1914 р.” [1, с.20].

Значну частину своїх начерків, зарисовок, ескізів Михайло Павлович виконав, мандруючи закордонними країнами, які вабили його і як художника, і як мистецтвознавця, і як викладача історії мистецтва. 1971–1972 рр., художник подорожує Росією. Відвідує давньоруські міста – ровесники Галича: Суздаль, Володимир, Загорськ. Замальовує монастир у Суздалі, Дмитрівський собор та Золоті ворота у Владимирі, церкву в Загорську. 1973 та 1985 рр. у його альбомі з'являються краєвиди Вірменії, Грузії [1, с.84, 93], а 1982 р. – мальовничі силуети Прибалтійських міст – Риги, Талліна [1, с.48, 68, 69, 79, 91].

Етапною у творчості Михайла Фіголя була подорож до Індії 1974 р. Його вабила стилістика творів М.Реріха. Фіголь прагнув аби його пейзажі Карпат досягали монументальності й епічної величі реріхівських Гімалаїв. Там Михайло Павлович робить зарисовки побутових сцен, із захопленням малює екзотичних мешканців Індії, зображає храми в Мадрасі, Буланд-Дарваза, головну браму в Фатехпур-Сікрі, славетний Тадж-Махал, острів Елефант, набережну індійського океану тощо [1, с.53, 75, 81, 86, 92, 94–97].

1976 р. М.Фіголь здійснив круїз Дунаєм, завдяки чому побував у Болгарії, Угорщині, Румунії, Чехословаччині, Австрії, Югославії. Із цієї подорожі привіз чимало довершених рисунків архітектурних краєвидів, численних замків, храмів, тощо [1, с.59–66, 73, 78, 80, 85, 87, 88]. Мабуть, думав тоді художник і про Галич, коли малював румунський Галац. Роблячи свої замальовки, він прискіпливо добирає об'єкти для зображення. Як правило, це історичні та мистецькі пам'ятки романської архітектури, близькі часом й стилістично до пам'яток Києво-Галицької Русі, усвідомлюючи, мабуть, скільки таких споруд, архітектурних комплексів могло бути збережено в його рідній Галичині, якби історична доля не була такою складною для нашого народу.

1978 р. у Михайла Фіголя з'явилася можливість побувати на батьківщині титанів епохи Відродження – в Італії. Собори Мілана, Флоренції, канали та архітектурні перлини Венеції, римські пам'ятки в начерках і зарисовках лягли до альбомів художника [1, с.50, 54, 91]. Ще раз побувати в Словаччині, Чехії довелося М.Фіголю 1979 р., тоді ж він малює собор св. Стефана в Брно, замки Пернштейн, Вранов на Дії, Вавежі тощо [1, с.51, 53, 56, 57, 77, 78, 82, 83].

1981 р. був позначений для Михайла Фіголя ще одним круїзом, цього разу це був круїз Середземним морем, на берегах якого зароджувалася й розвивалася європейська культура, а також і світова культура давньої Греції, Кіпру, Єгипту, а також Візантії. Як переконливо згодом на лекціях М.Фіголя з історії стародавнього Єгипту чи Греції виглядатимуть прозирки із зображенням професора на тлі єгипетських пірамід, сфінкса чи грецького Акрополя. Художник замальовує ці пам'ятки до альбому, при чому не рідко, зображаючи єгипетські піраміди, на передньому плані ескізно малює екзотичних верблюдів, дивовижно вловлюючи їх пропорції й характер [1, с.49, 52]. Мабуть, роздумував художник про долю Роксолани, перебуваючи в Стамбулі під час зарисовок мечетей та мінаретів візантійської столиці [1, с.49, 55, 70, 89].

А ще Михайло Фіголь робив зарисовки у Франції, куди їздив у Канни на фестиваль мистецтв 1984 р. [1, с.58], у Болгарії (1989 р.), у Канаді, де мав персональну виставку (1993 р.), у Польщі (1997 р.). Майже з кожної із цих поїздок художник привозив, окрім вражень, свої зарисовки, начерки тих місць, які власне й можуть частково розповісти про те, що міг відчувати художник, виконуючи їх. Адже найважливішою їх ознакою, мистецькою вартістю є відчуття безпосередності враження, одномоментності перебування й виконання. Це як автограф і дата побаченого й відтвореного, котрі задокументовують певну мить, момент часу, творчості, життя.

Начерк (sketch – англ.) – монохромне, неповне узагальнене зображення предметного чи уявного світу, яке, зазвичай, виконується за короткий, інколи за дуже короткий проміжок часу, що часто не залежить від самого художника. При цьому з метою пришвидшення роботи використовується мінімальна кількість графічних засобів та матеріалів. Начерк – це ціле, побачене без деталей. Зарисовки – це повніше ніж начерк, але теж невичерпне монохромне зображення, що виконується з натури за час більший ніж начерк, але, відповідно, менший ніж довготривалий рисунок. Час, витрачений на зарисовки, як правило, визначає сам художник. Цей час залежить від того для чого ці зарисовки потрібні художникові. Зарисовки, виконані з натури, є ніби

продовженням начерків у бік збагачення деталями. При цьому слід зазначити, що різниця між начерками й зарисовками не лише в затраченому на них часі. Зарисовки виконують лише з натури, а начерк може бути як з натури, так і з пам'яті чи з уяви.

Для успішного виконання начерків, зарисовок необхідні ряд якостей, якими блискуче володів Михайло Фіголь, а саме: зорове сприйняття та зорова пам'ять, спостережливість, вибірковий аналіз, уміння бачити цільно, досконало володіти графічними засобами тощо. Зорове сприйняття Фіголя загострене й глибоко індивідуальне. Воно зумовлене творчою направленістю мистця, і тому не все, що художник бачить, привертає його увагу та викликає зацікавлення й бажання зобразити. Але якщо щось спинило увагу, він прискіпливо вдивляється, намагаючись оцінити й осмислити побачене. У сприйнятті художника відтворюється не весь предмет чи явище з усіма подробицями й деталями, а вибірково лиш найважливіше, типове, найбільш характерне, тобто те, що йому потрібно саме в цей час чи буде потрібне згодом, щоб розкрити й підкреслити в майбутньому художньому образі побачені та виокремлені особливості натури: її стан, її конструкцію чи якісь її особливі естетичні якості. Іншими словами Фіголь-художник спостерігає, аналізує побачене й робить для себе висновки.

Загострена спостережливість взагалі характерна для мистців і для Михайла Фіголя зокрема. Спостережливість художника виробляється в результаті великої практики, систематичного заняття рисунками. Ця звичка з'являється поступово, отримуючи нові практичні навички та емоційні враження. У такий спосіб художник розширює свій світогляд, збагачує свої творчі можливості.

Начерки Фіголя демонструють, насамперед, його вміння спостерігати й відтворювати побачене. Його спостереження баченого може бути довгим, неперервним чи дуже коротким, залежно від обставин і намірів. У підсумку у свідомості мистця виникає не повний, але достатньо стійкий образ побаченого. Тому вміння гостро й уважно спостерігати довкілля є головним і вирішальним у творчому методі Фіголя-художника, автора зарисовок та начерків.

Уміння критично спостерігати, тобто аналізувати своє сприйняття й робити для себе і для глядача узагальнюючі естетичні висновки, у начерках Фіголя підсилено його специфічною особливістю бачити цільно, узагальнено. Цільне бачення, яким володів Фіголь – це його індивідуальне, професійно виокремлене, викристалізоване, аналітико-синтетичне бачення. Це цінне й важливе для художника вміння зорово сприймати образ, виокремлюючи при цьому головне, значне, вартісне із малозначущого; відрізнити типове від характерного, визначаючи при цьому внутрішній зв'язок між окремими частинами. Зрештою, це не що інше, як стиль художника, за яким він стає оригінальним, пізнаваним.

Можна дивитись і не бачити. Тому важливо, щоб підсумки спостереження були збережені у свідомості, а ще краще – відображені в тій чи іншій формі. Михайло Фіголь мав блискучу зорову пам'ять. Підсумки свого спостереження він відтворює в начерках на папері, картоні чи полотні в момент спостерігання або пізніше, через певний короткий чи довгий проміжок часу, на основі зорового запам'ятовування. Як правило, випадкові подробиці побаченого не затримуються в пам'яті, а закріплюється тільки найбільш значиме й характерне, тобто саме те, що є необхідним для подальшого узагальненого зображення. Повнота образу предмета чи явища, що залишилось у зоровій пам'яті, залежить головним чином від тривалості проміжку часу між моментом запам'ятовування й послідуєчим зображенням, а також значною мірою, від сили емоційного бажання запам'ятати й утримати у свідомості побачене. Добра зорова пам'ять дозволяла Фіголю зберігати бачений образ впродовж тривалого часу. Цінність його начерків ще й у тому, що більшість із них виконано безпосередньо під враженням від побаченого, або за короткий час відтворено в більш сприятливих умовах.

Начеркам Михайла Фіголя притаманні такі якості, як відбір і лаконічність. Він виконує їх за короткий час, інколи спинившись лише на мить. У цьому йому допомагає головний мистецький засіб – лінія. Лінію ще називають коліскою рисунка, а рисунок, як відомо, лежить в основі будь-якого твору образотворчого мистецтва. У рисунку розкривається зміст художнього твору, його основна думка, вирішується сюжетна й композиційна побудова. Лінія – основний графічний засіб у начерках Фіголя. Його лінія, вільно проведена загостреним кінцем звичайного графітного олівця чи іншим підручним матеріалом – професійна й красива. Вона може бути поетичною чи каліграфічною, епічною чи документальною. Інколи вона динамічна, швидка і

впевнена, а інколи – несмілива. ніжна й делікатна. Рух лінії цілковито підкоряється свідомій волі й почуттям художника, скеровується й регулюється його рукою. Така начеркова лінія завжди передає стан мистця в мить творення, як кардіограма, що передає стан серця в певний момент.

Деякі начерки Фіголя виконані лише лінією, як, наприклад, церква Б.Хмельницького в Суботові чи хата дяка в Кирилівці [1, с.32, 33]. Є в доробку художника начерки з використанням лінії та штриха – зарисовки Крилоса, Ворохти, Єгипту, Греції тощо. Ритміка штриха в одних випадках творить тональну пляму, в інших, коли це потрібно художникові, – деталізує матеріал та фактуру зображуваного. Деякі начерки із циклів “По Індії”, “По Середземному морі”, “По Дунаю” є тональними. Є ряд зарисовок з використанням кольору [1, с.39, 41, 45, 46, 92–98], як правило, це пастелі. В арсеналі художника є так звані рисунки-репортажі, майже всі датовані, часто підписані, з деякими поясненнями чи особливими прикметами, які сприймаються як своєрідний ілюстрований щоденник.

На окрему увагу заслуговують академічні рисунки Михайла Фіголя, його графічні портрети, автопортрети [1, с.100, 103], що засвідчують високий професійний рівень Фіголя-рисувальника, а також збережені ескізи до його творів “Опришки”, “Ярославна”, “Посли візантійського імператора Емануїла II у Галичі 1156 р.” [1, с.104–108].

Аналізуючи графічний доробок Михайла Павловича Фіголя, зокрема його оригінальну графіку – начерки, зарисовки, ескізи, цікаво простежувати його улюблений, або найбільш вживаний формат, манеру й техніку виконання; зіставляти зображене з подіями, які відбувалися в його житті; дізнаватися, в яких роках він працював найбільш продуктивно, яка тематика домінувала в певний період його творчості, чи малював він, наприклад, карикатури; виявити, скільки начерків міг зробити протягом дня, а коли були в нього творчі спади; з’ясувати, які з начерків, ескізів він перевтілював у твори станкового малярства, а які з них стали фрагментами його монументальних композицій, історичних полотен, портретів; побачити його перші начерки на папері, а також останні. Щоб повною мірою об’єктивно й без упередження оцінити великий мистецький доробок майстра, на сьогодні актуальною є необхідність видання ґрунтовного ілюстрованого альбому-каталогу Михайла Фіголя, куди вповні увійшла б уся мистецька спадщина видатного українського художника.

1. Лукань В. Начерки Михайла Фіголя. – Івано-Франківськ, 2007.
2. Фіголь М.П. Пестрак Ярослав. – К., 1966.
3. Фіголь М.П. Осип Сорохтей. – Львів, 1986.
4. Фіголь М.П. Графічні портрети О.Сорохтея. – Івано-Франківськ, 1990.
5. Фіголь М.П. Украинская сатирическая графика конца XIX – начала XX века: Дис. ... канд. искусствовед. наук: 17.00.05. – Ленинград, 1972.

Mikhailo Figol is the famous Ukrainian artist. He is author of epic historical canvas, thematic pictures, landscapes and historical portraits. The interesting and until now little known page of his creation are presented in this paper in which there are a lot of sketches done during Figol's journeys around Ukraine, trips to foreign countries.

Key words: *M.Figol, art, graphics, sketch.*